

Energipolitikk styrt av moralisme og nyliberalisme

Av: Henning Solhaug
Tidligere forbundssekretær i EL og IT Forbundet

Stortinget vedtok i 2008 det som populært blir kalt lov om hjemfall. I paragrafen blir det slått fast at «Landets vannkraftressurser tilhører og skal forvaltes til beste for allmennheten. Dette skal sikres gjennom offentlig eierskap på statlig, fylkeskommunalt og kommunalt nivå»¹. Dette ville neppe blitt vedtatt av dagens Storting, til tross for overveldende flertall for sentrum venstre partiene på Stortinget.

Da strømprisen ble meldt opp til 1371 øre torsdag 12. desember 2024, uttalte energiminister Terje Åsland fra AP til NTB at situasjonen var helt hinsides, ja at det var «en helt jævlig situasjon» som han godt forsto folk reagerte på. Men han valgte å la det bli med det, og mandag 20. januar var den gjennomsnittlige strømprisen i Sørvest-Norge (NO2), uten nettleie, avgifter og merverdiavgift, på 221,95 øre per KWh. Det er opp 579 % fra gjennomsnittet for samme uke i årene 2013-2019 (kilde VG). Dagens strømpriser kan neppe sies å være i tråd med loven Stortinget vedtok i 2008. De eneste som tjener grovt på dagens strømpriser er tradere og toppsjefene i norsk kraftforsyning. Nylig kunne media fortelle at 10 tyske tradere i Statkraft Tyskland hadde tjent 300 millioner i 2023. Det er mer enn det sjefene i de offentlig eide kraftselskaper får i lønn og andre godtgjøringer, men det er knapt noen som ikke tjener bedre enn statsministeren.

Helt fra Norge ble en selvstendig stat i 1905 har framsynte politikere jobbet for at vannkrafta skulle komme befolkningen til gode. Offentlig eierskap var det fremste redskapet for å sikre allmennhetens interesser overfor kapitalistenes ønske om kontroll over norske naturrikdommer. Det ble det innført hjemfall for privateide kraftverk, tildeling av konsesjonskraft, konsesjonsavgifter, næringsfond, skatter og utbytte. Og kommunalt eide selskaper skapte arbeidsplasser og leverte tjenester til lokalsamfunnet i form av tekniske tjenester, støtte til kultur og idrett og dugnadsinnsats fra de ansatte, som kom fra og hadde omsorg for lokalsamfunnet.

Men det var lenge aksept for at skulle man bygge landet, framskaffe boliger, tjenester og arbeidsplasser, måtte man bygge ut kraftproduksjon og sørge for at den kom fram til forbrukerne, i et land med spredt bosetning, ugjestmildt klima og behov for industriell utvikling. Nyliberalismen, økte utbyggingskostnader og den famøse Alta-utbyggingen førte til at prosjektet kom under press, og høyreregjeringen under Syse fremmet loven om markedsbasert kraftproduksjon og omsetning. Dermed skiftet fokuset i bransjen fra å tjene folk og samfunn til å tjene penger. Det hører med at da Arbeiderpartiet kom til makta høsten 1990, nektet Bruntland-regjeringen å trekke tilbake loven som fortsatt ikke var trådt i kraft.

I de fleste land ble omstillingen til markedsbasert produksjon og omsetning av kraft fulgt opp av massive privatiseringer av selskapene. Men i Norge gikk det annerledes, bestemmelsene om hjemfall, omfattende kommunalt eierskap og mange og relativt små enheter skapte problemer for de som pushet privatisering. I tillegg forsvarte EL og IT Forbundet og forløperen NEKF offentlig eierskap og lokale tillitsvalgte allierte seg med lokalpolitikere som forsto verdien av kommunalt eierskap. Denne alliansen var mektig nok til å stanse oppkjøp og privatiseringer. Da heller ikke den Stoltebergske

¹ § 1 i lov 14. desember 1917 nr. 16 om erverv av vannfall, bergverk og annen fast eiendom m.v.

privatiseringsregjeringen som satt fra 1999 til 2001 fikk til å privatisere Statkraft som følge av bred folkelig motstand, gikk «norske» industriselskaper og utenlandsk storkapital til ESA for å få fjernet hjemfallsbestemmelsene. Men også denne gangen vant den brede alliansen av fagorganiserte, kommunepolitikere og venstresida på Stortinget, og det hele endte med at loven om hjemfall ble strammet inn. I tillegg klarte EL og IT Forbundet i allianse med norske kommuner og enkelte sentrale politikere å presse fram forskrifter som sikret at nett- og produksjonsselskapene måtte ha tilstrekkelig antall ansatte for normal drift av selskapene.²

Etter Solbergregjeringen (H, FrP, V og KrF) tiltrådte, ble først kvalifikasjonsforskriften fjernet, og som en direkte følge av dette, begynte presset for å få de ansatte i førstelinja, det vil si fagarbeiderne, over i entreprenørselskaper, som i neste omgang fusjonerte med andre entreprenørselskaper. Deretter begynte KLP å kjøpe seg opp i kraftselskap rundt om i landet, før loven om hjemfall ble endret slik at Hydro kunne unngå hjemfall for vannkraftanleggene Røldal Suldal Kraft ved å fusjonere med vannkraftproduksjonen i Lyse Kraft. Det neste skrittet til regjeringen Solberg var å stramme til det regulatoriske regimet slik at kommunale eiere av små og mellomstore kraftselskaper valgte å selge seg ut, eventuelt fusjonere. Alt dette skjedde uten alvorlige protester fra EL og IT Forbundet sentralt, som nå prioriterte å fronte «Det grønne skiftet» blant annet i samarbeid med arbeidsgiverorganisasjonen Energi Norge, som etter hvert skiftet navn til Fornylbar Norge.

Det siste tiåret har det kommet en uavbrutt strøm av rapporter og meldinger om klima, utslipp, kraftbehov, og statsstøtte til energiomlegging og «grønn industri». Planlagte reduksjoner av utslipp av klimagasser, omlegging av energiforbruket og utbygging av ny kraft har kommet på løpende bånd. Luftige planer om etablering av batteri- og hydrogenfabrikker og datasentre har blitt fanget opp og lagt inn i beregninger av framtidig kraftforbruk i Norge, med tilhørende nettutbygging. De fleste av oss har for lengst gitt opp å følge med på hva som skjer med norsk kraftforsyning og hvordan vårt behov for lys og varme skal dekkes og hva det vil koste oss i framtida.

Den regjeringsoppnevnte energikommisjonen fikk blant annet som mandat å kartlegge energibehovene og legge fram forslag til hvordan myndighetene skulle sikre at Norge fortsatt skulle har overproduksjon av kraft. Kommisjonen konkluderte med at landet måtte ha 60 TWh ny kraft innen 2030, det vil si mer enn 1/3 av landets nåværende produksjon (150-160 TWh). Tittelen på kommisjonens rapport, «Mer av alt raskere», blir stadig gjentatt av politikere og representanter for næringsorganisasjoner og fagbevegelsen. Offentlige utredninger har gjerne et eget kapittel som heter «økonomiske og administrative konsekvenser». Det kapitlet finner vi ikke i denne utredningen. Kommisjonen synes å mene at summen av subsidier, prisgarantier og utbygging av kraftproduksjon og nett kan komme til å utgjøre, er uviktig. Dermed får vi heller ikke vite hva planene vil koste fellesskapet, og hva det vil bety for budsjettene til helse og omsorg, utdanning, eldreomsorg og andre infrastrukturoppgaver. Nettutbyggingen alene er beregnet til å koste oss 2-300 milliarder, og da var ikke nettet for havvind tatt med i regnestykket. Det finnes ingen tilsvarende offentlig oversikt over økonomiske og miljømessige kostnader forbundet med kraftutbyggingen i det omfanget energikommisjonen foreslår, og LO og NHO støtter i det såkalte «Kraftløftet». Heller ikke hva dette kommer til å bety for framtidig strømpris for husholdninger, småbedrifter og offentlige bygninger. Norge har et betydelig kraftoverskudd i dag og ny kraft må eksporteres via kabler til utlandet. Og satsing på havvind, slik både regjeringen og opposisjonen går inn for, krever at staten garanterer for minstepris for krafta, noe som vil komme til å koste staten titalls milliarder.

«Markedet har tjent oss vel», blir det sagt både fra regjeringen og ledere i fagbevegelsen.

² Den såkalte kvalifikasjonsforskriften for kraftselskapene ble vedtatt i 2011.

Underforstått; dette må vi ikke endre. For det første er det ikke korrekt at det er markedskreftene som har styrt norsk kraftforsyning. Både nettselskaper og produksjonsselskaper har vært offentlig eid og styrt av offentlige eiere, i samarbeid med ansatte og EL og IT Forbundet. Selskapene har vært underlagt omfattende og detaljert regulering og overskuddet har gått til å finansiere velferd og utdanning. Dette er fjernt fra markedsstyring, og det er trist at sentrale folk i fagbevegelsen og på den politiske venstresida ikke forstår mer enn å plapre etter høyresidas ideologer. Man kan selvsagt mene at slik bør det være i framtida, at kraftforsyningen bør være underlagt markedskreftene, men hvordan rimer dette med hjemfallsbestemmelsene, offentlig eierskap og lokaldemokratiet? Og tror noen for fullt alvor at Hagen, Reitan, Røkke eller andre skatteflyktninger vil tjene oss vel om de får hånd om norsk kraftforsyning? Eller BlackRock, Vanguard Group, Amazon eller Meta, for den del? Og til sist. De som krever omfattende kraftutbygging i et land med stort kraftoverskudd, hvor ufornuftig det enn måtte være, tenker vel ikke at dette vil bli ansett som god butikk av private kapitaleiere, banker eller investeringsfond? Venstresida og fagbevegelsen bør heller bekymre seg over at vi er på vei mot noe som ligner sterkt på et oligarki, hvor den økonomiske eliten styrer både politikk, rettsvesen og politi og militæret fra styrerommene og elitesamlinger.

Dette skjer når våre politikere og fagbevegelsen går sammen med høyresida og den økonomiske eliten for å redde dagens nyliberalisme, mer eller mindre uten forbehold. Krav om demokratisk styring av økonomien, rimelig fordeling av produktivetsgevinster og en mer rettferdig verdensordning er ikke lengre på dagsorden. Politikere og ledere i fagbevegelsen kappes om å foreslå lukrative støtteordninger for selskaper eid av internasjonale superkapitalister, tilsynelatende uten å tenke på at dette går på bekostning av de som tradisjonelt har stemt på venstresida. Om det er havvindanlegg, CCS-anlegg, batterifabrikker, datasentre eller hydrogenproduksjon, skal de som planlegger å tjene store summer på anleggene også lokkes med rundhåndet offentlig støtte.

Fagbevegelsen kan umulig være tjent med at nyliberalistiske politikere får frie hender til overføre fellesskapets midler til den økonomiske eliten, avvikle nasjonale reguleringer, privatisere offentlig eiendom og overlate fellesoppgaver til grådige kapitalister. Fagbevegelsen kan heller ikke være tjent med å føre en klimapolitikk som har som mål å redde nyliberalismen på bekostning av vanlige folks økonomi og velferd. Den økende konsentrasjonen av rikdom hos et bitt lite mindretall fører til at det vokser det fram en stadig mer brutal og usivilisert politisk høyreside. I Norge som i andre europeiske og amerikanske stater har ekstremhøyre fått stadig større oppslutning. Politiske meningsmålinger viser at FrP er det største partiet i landet, og nå også i fagbevegelsen. Om dagens meningsmålinger skulle bli bekreftet ved høstens stortingsvalg, vil det ramme arbeidsfolk brutalt og isolere den politiske venstresida for lang tid framover. Det haster med å utvikle en politikk som solidariserer seg med arbeidsfolk og styrker demokratisk styring av samfunnet, før venstresida og de demokratiske institusjoner i samfunnet faller sammen under trykket fra nyliberalismen. En god start ville være om regjeringen ble presset til å si nei til EUs 4. energimarkedspakke og starte det møysommelige arbeidet med å ta tilbake den nasjonale styringen over energipolitikken.